

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเจริญวิปัสสนาภาวนา คือ การอบรมจิต และใคร่ครวญธรรมให้เห็นแจ้งในอารมณ์^๑ ต่าง ๆ มีรูปารมณเป็นต้น โดยความเป็นนามรูป^๒ และพัฒนาสติให้เข้มแข็ง จนสามารถคุมครองจิตให้เข้าถึงปัญญา รู้ปัจจุบันธรรม เห็นประจักษ์แจ้งพระไตรลักษณ์ ส่งผลให้ญาณทัสสนะ^๓ หรือปัญญาที่สูงขึ้นตามลำดับ นี่เป็นผลมาจากบุคคลผู้ปฏิบัติถูกต้อง ช่วยให้ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาสามารถพัฒนาศรัทธาตนเอง ให้เข้มแข็งมั่นคง มีความพากเพียรอย่างแรงกล้า มีสมาธิยังลึก มีสติรอบรู้ ซึ่งสภาวะจิตที่สามารถหยั่งรู้ความจริงอันสูงสุด จนสามารถกำจัดอวิชชาให้หมดไปพร้อม ๆ กับทุกข์ อุปาทาน และโทมนัสทั้งปวง ที่เป็นผลมาจากอวิชชา นั้น ปัญญาที่รู้แจ้งและเข้าใจหลักของเหตุและผล^๔ ซึ่งหมายถึงการเห็นความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันของรูปและนาม ปัญญานี้จะทำให้ละทิ้งความเห็นผิดว่า สิ่งต่าง ๆ สามารถเกิดขึ้นได้โดยปราศจากเหตุ มีเพียงการเห็นแจ้งสภาวะธรรมของรูปและนามที่เกิดขึ้น แล้วดับไปอย่างรวดเร็วเท่านั้น ที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถหลุดพ้นจากความวิปลาส^๕ ที่ว่าสิ่งต่าง ๆ มีความเที่ยงไม่เปลี่ยนแปลง และต่อเนื่องไม่สิ้นสุด ด้วยการรู้แจ้งด้วยตนเองถึงธรรมชาติอันแท้จริงของความทุกข์เท่านั้น ที่จะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในวัฏสงสาร ด้วยการรู้แจ้งว่าสภาวะธรรมทางกาย ทางจิต ดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติ โดยปราศจากผู้ใดหรือสิ่งใดบังคับควบคุม จึงจะทำให้บุคคลคลายจากความยึดมั่นจากอัตตาตัวตนได้

ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนากำหนดรู้รูปนามอยู่ที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น ทำให้เกิดปัญญามองเห็นสภาวะธรรมตามที่เป็นจริงของรูปนามได้ชั่วขณะ จึงควรกำหนดรู้รูปนามให้ทันปัจจุบันขณะที่กำลังเกิดขึ้น เพราะการกำหนดให้ทันปัจจุบันขณะเท่านั้น จึงจะสามารถรู้เห็นรูปนามตามความเป็นจริงได้ กระทั่งจิตมีความละเอียดประณีตเพียงพอที่จะหยุดกระบวนการรับรู้

^๑ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๙/๘๘.

^๒ พระสังฆมณฑลชวตตนิคคชาลังกา อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธี, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๘.

^๓ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๒-๔๗/๔๑.

^๔ อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๓๓๒-๓๓๓.

^๕ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/๔๔. วิปลาส คือ ความเห็นผิดไปจากความเป็นจริง เกิดขึ้นเพราะไม่ได้กำหนดรู้ความจริงของรูป-นาม ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑.สุกวิปลาส ๒.สุขวิปลาส ๓.นิจจิวิปลาส และ ๔.อัตตวิปลาส

เพียงสักแต่ว่ารู้ วิปัสสนาญาณที่แก่กล้าขึ้นนี้ จิตก็จะรับรู้การเกิดดับอย่างรวดเร็วของสภาวะธรรม โดยจิตจะตั้งมั่นอยู่ในความระลึกถึงพระไตรลักษณ์ อันได้แก่นิจจัง ทุกขัง อนัตตาของทุกสรรพสิ่ง^๖ ปัญญาอันเกิดจากวิปัสสนาญาณนี้ เป็นปัญญาที่เกิดภายในของแต่ละบุคคลที่เข้าถึงเท่านั้น เป็นปัญญาอันอาศัยประสบการณ์ทางจิตโดยตรง ซึ่งต้องอาศัยการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยการกำหนดรู้ปัจจัย หรือสภาวะธรรมปัจจุบัน^๗ รู้เห็นสภาวะแท้จริงของรูปนามด้วยจิต

การศึกษาจนเข้าใจถ่องแท้ในวิถิจิตเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญให้ผู้สนใจในการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน ได้เข้าใจรายละเอียดของขั้นตอนการทำงานของจิต เพราะวิถิจิตเป็นการแสดงลำดับความเป็นไปของจิตและเจตสิก ที่รับอารมณ์ทางทวารภายนอกทั้ง ๖ เกิดขึ้นรับอารมณ์ใหม่อย่างต่อเนื่องติดต่อกันเป็นแถว เพื่อให้ทราบหน้าที่การงาน (กิจ) และสถานที่ทำงาน (ฐาน) ของจิต และเจตสิก ช่วยให้ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนามีความสงบแห่งจิต น้อมใจไปในองค์กรรมฐานนั้น ๆ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ทุกขณะ จึงจะกำหนดได้ถูกหลัก ได้ปัจจุบันธรรม ตรงกับปัจจุบันอารมณ์ เมื่อใดจิตมีอาการฟุ้งซ่านเพราะมีความเพียรมากเกินไป ก็สามารถข่มจิต ในสมัยที่ควรข่ม ประคองจิตในสมัยที่ควรประคอง ยังจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรร่าเริง วางเฉยจิต ในสมัยที่ควรวางเฉย รู้หลักการกำหนดจิตให้เวทนาดับไปได้ในสมัยที่เวทนาปรากฏ มีอิมุตติ^๘ อันประณีต คือ น้อมไปในมรรค ผล อันประณีตสูงสุด เป็นต้น^๙ การดำเนินไปของวิถิจิต ดังมีข้อความที่กล่าวไว้ในหนังสือปฏิจาสัมปทา เหตุผลแห่งวิถีสงสาร ความว่า

หลังจากสัมปฏิจจนจิตรับอารมณ์แล้ว จึงเกิดสันติระณจิตต่อมา ทำหน้าที่ไต่สวนอารมณ์ ว่าเป็นอารมณ์ที่ดีหรือไม่ดี เป็นต้น แล้วหลังจากนั้น โวภูตัพพนจิตจะเกิดขึ้นทำหน้าที่ตัดสิน อารมณ์ แล้วชวนจิต ๗ ขณะจึงเกิดต่อมา โดยทำหน้าที่เสพอารมณ์ ชวนจิตมีความเร็ว และแรงผลักดัน ที่ไม่มีในจิตประเภทอื่น เพราะเป็นจิตที่ประกอบด้วยเจตสิกที่มีกำลังแรง เนื่องจากเป็นธรรมชาติที่ว่องไว และมีกำลังแรงในกามภูมิ จึงเรียกชวนจิตในกามภูมิว่า กามชวนะ หลังจากชวนจิต ได้เกิดขึ้น ๗ ขณะแล้ว ทำให้เกิดตทาลัมพนจิต ต่อมาอีก ๒ ขณะ^{๑๐}

^๖ พระมหาโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๐.

^๗ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๔๖/๒๖๘.

^๘ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๓/๑๗๔. อิมุตติ หมายถึงอภัยภัยของเหล่าสัตว์ (ควรบรรลุลุธรรม หรือไม่ ควรบรรลุลุธรรมในภพนี้)

^๙ อ.จ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๘๕/๔๑๔.

^{๑๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), ปฏิจาสัมปทา เหตุผลแห่งวิถีสงสาร, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๒.

หากผู้ปฏิบัติไม่เพ่งจิตกำหนดรู้แล้ว จิตก็จะดำเนินเข้าสู่วิถีใหม่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของอาการฟุ้งซ่าน ในทางตรงกันข้าม หากผู้เจริญวิปัสสนากาวนาได้เข้าถึง และรับรู้ถึงความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของสภาวะธรรมนั้น ๆ ในวิถีจิตเช่นนี้ จิตเพียงสักแต่รับรู้ว่ามี การเห็นเท่านั้น โดยไม่มีกิเลสเข้ามาปรุงแต่งก็จะเป็นประโยชน์ยิ่ง เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงอานิสงส์ของการศึกษาวิถีจิตเพื่อการเจริญวิปัสสนากาวนา

การศึกษาการทำงานของจิตให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จำเป็นต้องศึกษาเรื่องวิถีจิต ซึ่งมีส่วนสำคัญให้ผู้เจริญวิปัสสนากาวนา รู้ธรรมทั้งหลาย โดยอาการที่รู้ชัดไปตามความเป็นจริง เพื่อใช้ความรู้ และความเข้าใจนี้เป็นฐานรองรับอุปสรรคทั้งหลายที่คอยขัดขวาง และปรุงแต่งจิตไม่ให้เข้าถึงญาณอันประเสริฐ ซึ่งเป็นกระแสของการหลุดพ้น (วิมุตติ) ทวารเปรียบเสมือนประตูอันเป็นที่เข้าออกของวิถีจิตทั้งหลายที่เปิดออกให้จิตไปรับอารมณ์ เป็นที่ติดต่อกันให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้เรียกว่า อายตนะ^{๑๑} ซึ่งความต่อเนื่องขององค์ธรรมในที่นี้ ก่อให้เกิดการรับรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการรับรู้ที่บริสุทธิ์ ก่อนที่จะถึงช่วงต่อที่จะสืบทอดจากการรับรู้ (ผัสสะ) ซึ่งมีปัจจัยหรือองค์ประกอบอื่น คอยปิดป้องไม่ให้กระบวนการธรรมเอนเอียงไปจากความเป็นจริง^{๑๒} เป็นสาเหตุให้เกิดเวทนา และส่งผลให้เกิดรอยต่อทางจริยธรรมระหว่างกุศลจิต และอกุศลจิต เมื่อเวทนาเป็นองค์ธรรมที่สำคัญยิ่ง ในการเจริญวิปัสสนา เพราะเป็นองค์ธรรมในมหาสติปัฏฐานสูตร^{๑๓} อายตนะซึ่งจัดเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเพื่อให้เกิดปัญญาารู้แจ้ง ก็ย่อมมีความสำคัญมากด้วยเช่นกัน เอกเขนาคากล่าว ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า

เมื่อต้นไม้แข็งแรงมีดอกผลสมบูรณ์ ผุพังจากทิศนั้น ๆ ย่อมมาประชุมกันเสมอ เพื่อหลีกเร้น และหาอาหาร ฉันท ไตร ธรรม คือ จิต และเจตสิกย่อมมาประชุมกันเสมอจากที่นั้น ๆ ในที่ ๖ แห่งมีรูปเป็นต้น เพื่อรับรู้อารมณ์ฉันทนั้น ทวาร ๖ มีรูปเป็นต้น จึงชื่อว่า อายตนะ เพราะเป็นที่ประชุม เพราะเป็นเหตุเกิดของจิตและเจตสิก^{๑๔}

ความเข้าใจวิถีจิตในการรับรู้ของอารมณ์ทางอายตนะ ๖ ยังเป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้เจริญวิปัสสนากาวนา สืบทอดการรับรู้จากผัสสะ เข้าถึงสภาวะธรรมอื่นที่เหลือด้วย ดังที่ท่านได้อธิบายไว้ในวิสุทธิมรรคว่า

^{๑๑} พระธัมมปาละมหาเถระ, **ปรมัตถมัชฌิมสูตร วิสุทธิมคคมหาฎีกา ภาค ๓**, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๑.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐-๓๒.

^{๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐.

^{๑๔} พระพุทธโฆษาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐๗.

ผัสสะปรากฏชัดแก่บุคคลใด บุคคลนั้นย่อมรู้ธรรมอื่น ซึ่งมีผัสสะเป็นลำดับที่ ๕ (หมายถึง เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ และผัสสะ) โดยนัยดังนี้ว่า แม้เวทนาที่ส่วยอารมณ์นั้น สัญญาที่จดจำอารมณ์นั้น เจตนาที่มุ่งมั่นในอารมณ์นั้น และวิญญาณที่รู้อารมณ์ย่อมเกิดขึ้น พร้อมผัสสะ^{๑๕}

ทั้งนี้เพราะผัสสะมิได้เกิดตามลำพัง ยังมีสัมปยุตธรรมอื่นเกิดร่วมอยู่ด้วย ที่มีความสำคัญต่อการเจริญวิปัสสนากวาก็คือ อารมณ์และเวทนา กล่าวคือ เมื่ออายตนะภายใน กระทบกับอายตนะภายนอก เกิดการรับรู้รวมเป็นผัสสะ ซึ่งทำหน้าที่กระทบรูปรารมณนั้น เวทนาซึ่งทำหน้าที่ส่วยหรือมีความรู้สึกเกี่ยวกับอารมณ์นั้น สัญญาทำหน้าที่จำได้หมายรู้อารมณ์นั้น เจตนาทำหน้าที่กระตุ้นอารมณ์นั้น โลภะทำหน้าที่ชอบใจยินดีอารมณ์นั้น โทสะทำหน้าที่รังเกียจอารมณ์นั้น สัทธามีความเลื่อมใสอารมณ์ กลุ่มเจตสิกนี้เกิดร่วมด้วย และทำหน้าที่ร่วมกันที่จะน้อมอารมณ์ไปสู่รูป อายตนะจึงมีความสำคัญอยู่ในฐานะเป็นจุดเริ่ม และแหล่งรวมข้อมูลสำหรับนำไปพิจารณากำหนดรู้ของผู้เจริญวิปัสสนากวาว

คำถามที่ว่า ความเข้าใจในการดำเนินไปของวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะมีส่วนช่วยให้ผู้เจริญวิปัสสนากวาวพิจารณากำหนดรู้ จนเข้าถึงองค์ธรรมอันประเสริฐในการบรรลุธรรมได้อย่างไร? เหตุผลก็เพราะ เมื่อปฏิบัติจนญาณแก่กล้าแล้ว จะเกิดสติรู้ที่บริสุทธิ์ มีความคมชัด และแก่กล้าเฉกเช่นผู้ปฏิบัติตามติดอยู่ในอารมณ์โดยตลอด รูปนามอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น จะเข้ามาสู่จิตที่มีกำลังโดยอัตโนมัติ เสมือนจับเอาจิตที่มีสติรู้นั้น เข้าไปฝังอยู่ภายในอารมณ์เลยทีเดียว ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกอรกถกถาความว่า

สติดังกล่าวนี้ มีลักษณะเป็นอดิลาปนลักษณะ หมายถึง มีหน้าที่ไม่ให้สัมปยุตธรรมทั้งหลาย ล่องลอยออกไปจากอารมณ์ หรือเคลื่อนย้ายไปจากอารมณ์ และมีหน้าที่ ทำให้อารมณ์นั้นไม่หลุดไปจากจิตที่มีสติรู้ด้วย กิเลสที่เกิดขึ้นอย่างเฉียบคมนั้นได้ชื่อว่าเป็น สติสัมโพชฌงค์^{๑๖} ในฐานะที่เป็นสติธรรมทำให้เกิดมรรคญาณ^{๑๗}

^{๑๕} คณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ, พระไตรปิฎกนิสสยะ (ฉบับพิเศษ) มหาสติปัฏฐานสูตร, แปลโดยจรัญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๐ (บทนำ).

^{๑๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๖๙/๓๕๙.

^{๑๗} คณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ, พระไตรปิฎกนิสสยะ (ฉบับพิเศษ) มหาสติปัฏฐานสูตร, แปลโดยจรัญ ธรรมดา, หน้า ๑๔๕ (บทนำ).

แม้ว่าผู้ปฏิบัติโดยทั่วไปรวมถึงผู้วิจัยจะมีพื้นฐานด้านการปฏิบัติ และปริยัติมาบ้างแล้ว แต่ก็ยังมีไม่เพียงพอเพราะหลักคำสอนของพระพุทธองค์นั้นมีมากมาย องค์ธรรมมีความซับซ้อน และเชื่อมโยงกัน ยากสำหรับบุคคลทั้งหลายที่จะเข้าใจและเข้าถึงอย่างถ่องแท้ เช่น หลักธรรมในปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น หากผู้ใดได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ในพระอภิธรรม มหาสติปัฏฐานสูตร อนัตตลักขณสูตรเหล่านี้ เป็นต้น ย่อมจะเป็นสิริมงคลแก่ตนอย่างสูงสุด โดยเฉพาะความรู้เรื่อง วิถีจิตนี้ยากที่จะทำความเข้าใจ ละเอียด ลึกซึ้งยิ่งนัก แต่ก็มีคุณอันใหญ่หลวง ได้แก่ ๑) ช่วยให้ผู้เจริญวิปัสสนารู้ธรรมชาติของจิต และขั้นตอนการทำงานของจิต เจตสิก และสัมปยุตธรรมอื่น ๆ ๒) วิถีจิตเป็นการแสดงลำดับความเป็นไปของจิต หากศึกษาเรื่องวิถีจิตจนเข้าใจถ่องแท้ จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา รู้วิธีเข้าถึงความสงบแห่งจิต น้อมใจไปในการกำหนดรู้ ๓) องค์ประกอบของกิจสังคหะในวิถีจิต สามารถอธิบายข้อเคลือบแคลงสงสัย และสอบทานสถานะของการปฏิบัติให้กระจ่างขึ้น ตั้งแต่เริ่มต้นปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

ทั้งหมดนี้เป็นเหตุผลสำคัญยิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในอันที่จะค้นคว้าวิจัยในเรื่อง “ศึกษาวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา” เพื่อไขความกระจ่างที่ผู้วิจัยยังเคลือบแคลงสงสัย เป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้ที่เป็นข้อมูลเชิงวิชาการ สามารถน้อมนำเป็นบาทฐานในการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อพัฒนาปัญญาสู่การบรรลุเป้าหมายขั้นสูงสุดได้อย่างถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา ของบุคคลผู้สนใจสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาจิตและวิถีจิต ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาอายตนะและหลักธรรมสำคัญในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ จิตและวิถีจิต ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ อายตนะและหลักธรรมสำคัญในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ วิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๕.๒ วิถีจิต หมายถึง จิต (พร้อมด้วยเจตสิก) ที่เกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถว วิถีจิต เป็นจิตที่มีกำลังเกิดขึ้นรับอารมณ์ใหม่ คือ อารมณ์ ๖ ที่นอกจากกรรมอารมณ์ กรรมนิมิต อารมณ์ คตินิมิตอารมณ์ (ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิถีจิตในการเจริญวิปัสสนาภาวนา เท่านั้น วิถีจิตในที่นี้จึงไม่หมายรวมถึงวิถีจิตนอกทวาร)

๑.๕.๓ อายตนะ หมายถึง แดนเกิด ที่อยู่ ที่ประชุมของจิตและเจตสิก ผู้วิจัยอาจไม่ได้ระบุว่าอายตนะภายในหรือภายนอก เนื่องจากหมายเอาความหมายในความเป็นวิปัสสนาภูมิว่าเป็นบ่อเกิดแก่อารมณ์ของวิปัสสนา การเจริญวิปัสสนาโดยการกำหนดอายตนะเป็นอารมณ์หลัก แต่ในความเป็นจริงของการกำหนด จะมีนามธรรมอย่างอื่นปรากฏร่วมกับอารมณ์หลักอยู่ด้วยเสมอ

๑.๕.๔ อารมณ์ หมายถึง เครื่องยึดเหนี่ยวของจิต ความรู้สึก สิ่งที่จิตเสวย เครื่องสนับสนุน หรือสิ่งที่จิตไปยึดเหนี่ยว ได้แก่ อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์

๑.๕.๕ วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การอบรมจิต โดยมีสติกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบัน อารมณ์ ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ โดยมุ่งหวังการเจริญวิปัสสนาภาวนาขั้นสูง เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส และกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานในที่สุด

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๑.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก ปรากฏข้อความซึ่งเป็นคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกี่ยวกับจิตและวิถีจิต ไว้หลายแห่ง เช่น พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค ปรากฏข้อความแสดงถึง การกำหนดจิตในมหาสติปัฏฐานสูตรไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็ฉงนนั้นเหมือนกัน เวลา ไม่ฉลาด ไม่เฉียบแหลม พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกนี้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตไม่ตั้งมั่นละความเศร้าหมองไม่ได้ เธอไม่กำหนดนิมิตนั้น เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ... พิจารณาเห็นจิตในจิต ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ จิตไม่ตั้งมั่น ละความเศร้าหมองไม่ได้ เธอไม่กำหนดนิมิตนั้น ภิกษุนั้น ย่อมไม่ได้ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน”^{๑๘}

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗๔/๒๒๑.

ขุนทกนิกาย มหานิทเทศ ได้มีข้อความแสดงถึงความผูกพันระหว่างจิต และ ตัณหาไว้ว่า “อีกนัยหนึ่ง จิต ตรัสเรียกว่า ที่เกิดในภายใน คือ จิต มโน มานัส หทัย ปันธุระ มนะ มนายตนะ มนินทริย วิญญูณ วิญญูณชั้นธ มโนวิญญูณธาตุ ที่เกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น ตัณหา นั้นไปพร้อมกัน คือ เกิดร่วมกัน ระคนกัน เกี่ยวเนื่องกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีวัตถุอย่าง เดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกันกับจิต”^{๑๙}

พระอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ปรากฏข้อความแสดงถึงผลของสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลไว้ว่า “จิตที่เป็นอกุศล สหระคตด้วยโทมนัส สัมปยุตด้วยปฏิกขะ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ ธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นโดยมีเหตุชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น เพราะ อวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญูณจึงมี เพราะวิญญูณเป็นปัจจัย นาม จึงมี เพราะนามเป็นปัจจัย आयตนะที่ ๖ จึงมี เพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะ ผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ปฏิกขะจึงมี เพราะปฏิกขะเป็นปัจจัย อธิโมกข์ จึงมี เพราะอธิโมกข์เป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะจึงมี”^{๒๐}

๑.๖.๑.๒ อรรถกถา (แปล) ฉบับมหาหมากุฎราชวิทยาลัย ได้ปรากฏข้อความ แสดงเกี่ยวกับจิต วิถีจิต และอายตนะไว้หลายแห่ง เช่น “รูปายตนะ ที่จักขุวิญญูณเห็นแล้ว ก็จัก เป็นสักว่าเห็น จริงอยู่จักขุวิญญูณ ย่อมเห็นสัการูปในรูปเท่านั้น ย่อมไม่เห็นสภาวะว่าเที่ยงเป็นต้น อธิบายว่า รูปายตนะนี้จักเป็นสัการูปอันเราเห็นแล้ว แม้ด้วยวิญญูณที่เหลือเท่านั้น อีกนัยหนึ่งจักขุ วิญญูณ ชื่อว่าเห็นแล้วในรูปที่เห็นแล้ว อธิบายว่า ย่อมรู้แจ้งในรูปว่าเป็นรูป ธรรมชาติเพราะสัการูป เห็น ได้แก่จิต อธิบายว่า จิตของเรา จักเป็นเพียงจักขุวิญญูณนั่นเอง”^{๒๑}

๑.๖.๑.๓ คัมภีร์ฎีกา แสดงข้อความเกี่ยวกับอายตนะ และวิถีจิตไว้หลายแห่ง เช่น อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี แสดงข้อความการจำแนกจิตตามวิถีไว้ว่า “พึงทราบการ ดำเนินไปของอารมณ์ (ในทวาร) ๖ อย่างดังนี้ คือ ในปัญจทวาร (๔ อย่าง) คือ อติมหันตารมณ ๑ มหันตารมณ ๑ ปรีตารมณ ๑ อติปรีตารมณ ๑ ส่วนในมโนทวาร (๒ อย่าง) คือ วิภูตารมณ ๑ อวิภูตารมณ ๑”^{๒๒}

^{๑๙} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๔.

^{๒๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๔๘/๒๓๔.

^{๒๑} ส.สพ.อ. (ไทย) ๔/๑/๑๓๙/๑๕๙.

^{๒๒} พระอนรุทธะ และพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, แปลโดย พระคันธสาราภวังค์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗.

๑.๖.๑.๔ ปกรณ์วิเสส วิสุทธีมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายเกี่ยวกับสภาวะของอายตนะไว้ว่า “อายตนะทั้งหลายที่เป็นสังขตะทั้งสิ้น พึงเห็นโดยไม่มีความดำริ และโดยไม่มีความชวนชวาย จริยอยู่ความดำริอย่างนี้ ย่อมไม่มีแก่จักขุและรูปเป็นต้นว่า ‘ชื่อว่าวิญญานพึงเกิดขึ้นในความพร้อมเพรียงของเราทั้งหลายเกิด’ ทั้งจักขุและรูปเป็นต้นเหล่านั้นไม่ดำริ ไม่ถึงความชวนชวายโดยความเป็นทวารก็ดี โดยความเป็นวัตถุก็ดี โดยความเป็นอารมณ์ก็ดี เพื่อให้วิญญานเกิดขึ้น ที่แท้เป็นธรรมดานี้เองที่วิญญานทั้งหลายมีจักขุวิญญาน เป็นอาทิ เกิดขึ้นได้เพราะความพร้อมเพรียงแห่งจักขุและรูปเป็นต้นแล เพราะเหตุนั้น อายตนะเหล่านั้น บัณฑิตพึงเห็นโดยไม่มีความดำริ และโดยไม่มีความชวนชวายเกิด”^{๒๓}

๑.๖.๒ ตำราวิชาการพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๒.๑ พระไตรปิฎกนิสสยะ (ฉบับพิเศษ) มหาสติปัฏฐานสูตร ที่จัดสร้างโดยคณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ ได้แสดงคำอธิบายถึง ความต่อเนื่องในการรับอารมณ์ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาว่า “เมื่ออารมณ์ ๖ ปรากฏในทางทวาร ๖ จิตที่เรียกว่า ปัญจทวาราวชชนะ ซึ่งเป็นเหมือนกับทำหน้าที่พิจารณาโดยนัยว่า เป็นเพียงรูปกับนามหรือ? เป็นลักษณะที่เกิดดับหรือ? เป็นอาการที่ไม่เที่ยงหรือ? ก็เกิดขึ้นเป็นอันดับแรก พร้อมกับทำหน้าที่เอาใจใส่ตามแนวทางที่ถูกตอง จากนั้น มโนทวารวิปัสสนาขณะทั้งหลาย ก็ทำหน้าที่มีสติรู้เอาใจใส่ตามที่จิตปัญจทวาราวชชนะและมโนทวาราวชชนะเอาใจใส่มาแล้วนั้นเทียว”^{๒๔}

๑.๖.๒.๒ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้แสดงถึงการกำหนดรู้วิถิจิตไว้ในหนังสือ “ปฏิจกสมุปปาท เหตุผลแห่งวิภูษังสาร” ไว้ว่า “จิตที่รับรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนารู้เห็นอารมณ์นั้นแล้วย่อมตามรู้ความดับของวิปัสสนาจิตนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เมื่อรูปมาปรากฏ ก็ย่อมมีจิตที่เห็นรูป แต่เมื่อจิตได้บรรลุถึงภังคญาณ ก็จะสามารถรู้เห็นความไม่เที่ยงของรูป และเมื่อจิตนั้นดับลง การดับของวิปัสสนาจิตก็เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาด้วยเหมือนกัน วิปัสสนาจิตดังกล่าวมิใช่จิตดวงเดียว แต่ประกอบด้วยอวัชชนจิตและขวนจิตอีก ๗ ขณะเป็นอย่างน้อย เราไม่สามารถจะรู้เห็นจิต ๘ ขณะนี้ได้ทีละดวง จึงต้องรู้ทั้งวิถิ”^{๒๕}

^{๒๓} พระพุทธโฆษาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธีมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๘๑๑.

^{๒๔} คณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ, **พระไตรปิฎกนิสสยะ (ฉบับพิเศษ) มหาสติปัฏฐานสูตร**, แปลโดยจรัญญ ธรรมดา, หน้า ๑๒๘ (บทนำ).

^{๒๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ปฏิจกสมุปปาท เหตุผลแห่งวิภูษังสาร**, แปลโดย พระคันธสาราภังค์, หน้า ๑๑๔.

๑.๖.๒.๓ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) ได้ตอบปัญหาในเรื่องการตามเห็นจิตและวิถิจิตในการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ในหนังสือ “วิปัสสนากรรมฐาน” ไว้ว่า “**3k80530** **3k80530**”^{๒๖} ธรรมรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วดับไป ปัญญาพิจารณาอารมณ์นั้นแล้ว ตามเห็นเฉพาะความดับไปของจิต ตามเห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วเพื่อบริหารกายกำหนด ตัดกิเลส สละกิเลส ไม่ยึดมั่นถือมั่น ละนิจจสัญญา ความสำคัญผิดว่าเที่ยง ละสุขสัญญา ความสำคัญผิดว่าเป็นสุข ละอัตตสัญญาความสำคัญผิดว่ามีตัวตน ละสุกสัญญาความสำคัญผิดว่าเป็นของสวยงามเสียได้”^{๒๖}

๑.๖.๒.๔ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ แสดงความหมายของภวังคจิตไว้ในหนังสือ “ปริเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ” ว่า “เป็นจิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลาย ในภพหนึ่ง ๆ ในภุมิ ๓๐ ภุมิ (เวณีสัญญาสัตตภุมิ) นั้นได้แก่ ภวังคจิต ๑๙ ดวง ซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เป็นภวังค์ที่เป็นไปอยู่ตามปกติ ยังไม่เกี่ยวข้องกับวิถิตแต่ประการใด”^{๒๗}

๑.๖.๒.๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมอายตนะภายในไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” ว่า “อายตนะภายในหรือทวาร ๖ นั้น มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อินทรี ๖” คำว่าอินทรี แปลว่า ภาวะที่เป็นใหญ่ หมายถึงหน้าที่ ที่เป็นใหญ่ เป็นเจ้าหน้าที่ หรือเป็นเจ้าการในเรื่องนั้น ๆ เช่น ตาเป็นเจ้าการในการรับรู้รูป หูเป็นเจ้าการในการรับรู้เสียง เป็นต้น อินทรี ๖ คือ จักขุนทรี โสณินทรี ฆานินทรี จิวหินทรี กายินทรี และมนินทรี คำว่าอินทรี นิยมใช้กับอายตนะ ในขณะที่ทำหน้าที่ของมันในชีวิตจริง และเกี่ยวกับจริยธรรม เช่น การสำรวมจักขุนทรี เป็นต้น ส่วนอายตนะนิยมใช้ในเวลาพูดถึงสภาวะที่อยู่ในกระบวนการ เช่นว่า อาศัยจักขุ อาศัยรูป เกิดจักขุวิญญาณ เป็นต้น และเมื่อพูดถึงสภาวะลักษณะ เช่นว่า จักขุไม่เที่ยง เป็นต้น”^{๒๘}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๓.๑ พระมหาสมณีก เทชปญโญ (สินสุทธ) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างขั้น ๕ กับอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา” พบว่าการจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือไม่นั้น จำเป็นต้องอาศัยรูปนามขั้น ๕ ทางอายตนะทั้งภายในและภายนอกในการกำหนดรู้ หรือการเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ผู้ปฏิบัติเมื่อหยั่งเห็นรูปนามขั้น ๕ ทางอายตนะ ๑๒ ตามความเป็นจริง ย่อมรับรู้สภาวะการเห็น การได้ยิน การรู้กลิ่น การลิ้มรส

^{๒๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), **วิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔๕.

^{๒๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปริเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๓๖.

การสัมผัส และการนึกคิด อันเป็นอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยมีสติเป็นองค์ธรรม กำกับ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้นย่อมเกิดปัญญาเห็นความจริงของรูปนามตามหลักพระไตรลักษณ์ ซึ่งดำเนินไปตามแนวทางแห่งวิปัสสนาญาณ จนพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง สู่ความเป็นอริยบุคคล^{๒๙}

๑.๖.๓.๒ พระนรบดีพ ถาวรรธโม (อินทปัตถ์) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท และสมองในหลักสรีรวิทยา” พบว่า กระบวนการรับรู้ของจิตและสมอง เกิดจากการกระทบกันระหว่างอายตนะภายนอกหรือสิ่งเร้า ภายนอกกับอายตนะภายใน ซึ่งเป็นประสาทรับรู้ข้อมูล ก่อนที่จะถูกกระแสจิตออกมารับรู้ และประมวลผลการรับรู้ตามหลักในพระพุทธปรัชญาเถรวาท และหลักการเดียวกันในทางสรีรวิทยานั้น เป็นหน้าที่ของโครงสร้างระบบประสาทสัมผัส และส่งไปที่สมอง ซึ่งเป็นความแตกต่างกันในทัศนะของทั้งสองฝ่าย เพราะทางพุทธปรัชญาเถรวาท อธิบายว่ารูปเป็นเพียงสื่อกลางในการรับรู้ข้อมูล มีระบบการทำงานตามธรรมชาติ และแสดงออกทางการกระทำ ภายใต้การควบคุมของจิต ส่วนการรับรู้เป็นหน้าที่ของจิต แต่ในหลักสรีรวิทยา ไม่มีนามธรรม ทุกสิ่งเกิดจากลักษณะทางกายภาพ เกิดจากโครงสร้างการทำงานของระบบประสาท โดยมีสมองทำหน้าที่หลักในการประมวลผลการรับรู้ จิตในทางสรีรวิทยานั้น คือ ผลลัพธ์การทำงานของสมอง^{๓๐}

๑.๖.๓.๓ พระวรธนะ มหาคมภีโร (โตน้อย) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิธีการนำเสนอเรื่องอายตนะ ๖ ในหนังสือทวาร ๖ ของทันตแพทย์สม สุจิรา” พบว่าในหนังสือทวาร ๖ ของทันตแพทย์สม สุจิรา ได้ใช้ศาสตร์ต่าง ๆ รวมทั้งพุทธปรัชญามาอธิบายเรื่องกรรมในการฝึกสติ ให้เกิดปัญญาเพื่อคุ้มครองทวารทั้ง ๖ และหากไม่มีสติคุ้มครองทวารทั้ง ๖ มีความตั้งใจในอารมณ์ จนก่อให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน (ตัวกู-ของกู) ตามมาอย่างนี้เรื่อยไป ย่อมไม่หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมต้องเวียนว่ายตายเกิด ได้รับความทุกข์อยู่เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด^{๓๑}

^{i ö} พระมหาสมนึก เตชปญฺโญ (สินสุทธิ), “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างขั้น ๕ กับอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

^{i è} พระนรบดีพ ถาวรรธโม (อินทปัตถ์), “การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท และสมองในหลักสรีรวิทยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

^{i è} พระวรธนะ มหาคมภีโร (โตน้อย), “ศึกษาวิธีการนำเสนอเรื่องอายตนะ ๖ ในหนังสือทวาร ๖ ของทันตแพทย์สม สุจิรา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

๑.๖.๓.๔ พระมานัส โสภณจิตโต (ชอบมี) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิธีการกำหนดรูปนามทางวิญญาน ๖ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” พบว่ารูปนามเป็นหลักธรรมสำคัญของการเจริญวิปัสสนาภาวนา ถือว่าเป็นภุมิ เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา กล่าวโดยสรุปแล้วเป็นบ่อเกิดของปัญญา รูปนามพระพุทธรองค์ตรัสตามอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ เช่น ตรัสเป็นชั้น ๕, อายุตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, อินทรีย์ ๒๒, อริยสัจ ๔, ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ทั้งหมดนี้เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาทั้งสิ้น

วิญญาน ๖ คือ ความรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งจัดเป็นอายตนะ ๖ เป็นภุมิเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา ความสุข ความทุกข์ หรืออารมณ์ทั้งมวลล้วนอาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นบ่อเกิดทั้งสิ้น^{๓๒}

๑.๖.๓.๕ น.ส.ณัฐพร จงกลการพาณิชย์ ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ผัสสะในการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการเจริญวิปัสสนาภาวนาภาคสนาม ๗ เดือน” พบว่าการปลดปล่อยทุกข์ได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นหนทางเดียว ได้แก่ การมีสติรู้ให้เท่าทันผัสสะ ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ว่าสภาวะธรรมใดจะเกิดขึ้น การมีความสนใจ และใส่ใจ ด้วยการมีสติเข้าไปกำหนดรู้ตามอาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ณ ขณะผัสสะกระทบนั้นอย่างต่อเนื่องตลอดสาย ทำให้เกิดปัญญารู้แจ้ง ประจักษ์แจ้งพระไตรลักษณ์ การเกิดดับของรูปนาม ซึ่งทำให้ผ่อนคลายความยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานขันธ เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต สุข สงบ สันติ เป็นเหตุปัจจัยให้ความทุกข์น้อยลงหรือพ้นไปในที่สุด^{๓๓}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ พบว่างานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาทั้งหมดนี้ได้วิจัยเฉพาะแง่มุมที่สอดคล้อง และใกล้เคียงกับเนื้อหาการศึกษา วิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาเท่านั้น แต่ยังไม่ตรง และครอบคลุมประเด็นเนื้อหาทั้งหมดเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการวิจัยเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่เคยมีงานวิจัย ที่กล่าวถึงวิถีจิตของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา อย่างเป็นกิจจะลักษณะ ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียด เพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้สนใจการศึกษา เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะยังประโยชน์ต่อการพิจารณากำหนดรู้จิตให้ดำเนินสู่มรรค ผล นิพพาน สืบต่อไป

í พระมานัส โสภณจิตโต (ชอบมี), “ศึกษาวิธีการกำหนดรูปนามทางวิญญาน ๖ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

íí น.ส.ณัฐพร จงกลการพาณิชย์, “การศึกษาวิเคราะห์ผัสสะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาภาคสนาม ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ของการศึกษาวิจัยนี้ ในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แล้วนำมาสรุปบรรยายเชิงพรรณนา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙, คัมภีร์พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ คัมภีร์ปรมัตถทีปนี คัมภีร์วิปัสสนาธุระ และคัมภีร์อัฐสาลินี เป็นต้น ทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเป็นเบื้องต้น

๑.๗.๒ ศึกษาตำราวิชาการพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหนังสือ “ปริเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ” รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ และ หนังสือ “ปฏิจจนุปบาท เหตุผลแห่งวิภูษังสาร” รจนาโดย พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) เป็นต้น ผลงานทางวิชาการและรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ให้มีความละเอียดชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารทั้งคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ตำราวิชาการพระพุทธศาสนาเถรวาท และงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์และเรียบเรียงแบบบรรยายเชิงพรรณนา ผลการศึกษาวิจัยในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นรูปแบบองค์ความรู้ใหม่

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ พร้อมนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบจิตและวิถิจิต ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบอายตนะ และหลักธรรมสำคัญในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบวิถิจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา